

FIGYELŐ

TOVÁBB NŐ EGYRE DRANGALAG

Takáts Gyula: *Hol is a Volt*
Pannónia Könyvek, 2007. 62 oldal, 1300 Ft

Hogy mikor bukkan föl egy-egy új (vagy megújuló) képzet a költő vagy a festő látomásos és gondolati világában, azt ritkán lehet naptári pontossággal meghatározni és rögzíteni. Drangalag és Csú Fu képzelt helyszín és fiktív hasonmás: a helyszín kitérő térben és időben, az alteregó megsokszorozódik azokban a dimenziókban, amelyek az emlékezéstől a tapasztalaton át a jövődjé sejtelméig, az ember előtti múlttól az ember nélküli utókorig eszméletében fölviillannak. 1981 és 1985 közötti naplójegyzeteit Takáts Gyula ÖT ESZTENDŐ DRANGALAGBAN címen adta ki. A kötet utószavából megtudjuk, hogy levelek közt kutakodva akadtak rá a „szép fedelű – notesznél valamelyest nagyobb – könyvecskékre”, amelyeket azután újraolvasott és a dolgozószobájába telepített számítógéphez diktált a költő. Az eredeti naplójegyzetek jelentéktelen stilisztikai változáson mentek át, és a *Somogy* című folyóiratban jelentek meg először NAPLÓJEGYZETEK EGY MAJDNAN MEGÍRANDÓ ÉLETRAJZHOZ címmel. Dokumentumértékű feljegyzések bizonyítják, hogy 1983–84-ben már nagyobb ciklusnyi Csú Fu-vers készült el, és gépelték le. Ez idő tájt írja Fodor Andrásnak: „*Krúdyt olvasok, és a kínai festészettel foglalkozom.*” Későbből (de még a nyolcvanas évekből) származik az az önértékes nyilatkozata, hogy ráakadt „*egy új világhoz vezető útra, lírámnál nehezebb, de talán tágul is ezeknél a versekkel.*”

Anélkül, hogy előzményeitől elszakítanánk, talán innen számíthatjuk Takáts költészetének máig is tartó kései nagy korszakát. KÖVÜL AZ IDŐ (1989), SZONETTEK A STYXEN TÚLRA (1990), VERSEK DRANGALAGBÓL (1991), AZ INNEN ÉS A TÚL (1994), CSÚ ÉS DRANGALAG (1995), MÁR DRANGALAG VISZI (2001) – a teljesség igénye nélkül soroltam néhány verseskötetet a legutóbbi két évtized gazdag terméséből, ízelítőül a HOL IS A VOLT előzményeiből.

Takáts költészetéről szólva a szokásosnál is fontosabb és indokoltabb a kései teljesítménynek a korábbihoz hasonlítása, mert nemcsak a folytatás és az újrakezdés dialektikája jellemzi a két szakasz viszonyát, hanem a beleértés, a célzatos földidézés, a tömörítő utalás technikája is: ez a líra elvárja, hogy ismerjük előzményeit, olyasmint sűrít és von össze, amit régebben már kifejtett, absztrakcióiban valóságos távlatok és dimenziók tömörülnek képletekké. Korábban részletező érzéki pontossággal írta le például a szölművelés gyönyörűségét önsanyargatását, a pincében végzett, mindig haszthatatlan aprómunka kötelező soros műveleteit, a must éréseinek, borra alakulásának profán és misztikus élményét. De a naplószerű hiteles ábrázolás is nagyszabású metaforává tágult költészetében; a hegyi munka száz napja mögött a világteremtő emberi heroizmus eposza sejlik föl. Legjobb ismerőit „*az ember és a természet közt lejátszódó misztériumról*”, „*boldog jelenésről*”, „*a természet himnusza méltó megelégedéséről*” szólnak – maguk is ihletetten – emelkedett világképét és költészettanát méltatva (Fodor András, Rába György).

A ditirambikus elragadtatás élményformája, „*a lángban álló lélek rapszodiája*” a nyolcvanas években megrendül, megkérdőjeleződik. Folyamatosan érik a csapatok, a részben kikerülhetetlen emberi verseseségek. Megkeseríti egy otthonába befogadott költőtársának önző magatartása. Szeretett asszonyokat, barátokat és költőtársakat veszít el, nemzedéktársakat, de fiatalabb bizalmasai közül is többet. A Drangalag szóval és fogalommal az 1983. februári naplójegyzetekben találkozunk. „*Egyre inkább érzékelem, hogy ha körülnézek ebben a Drangalag kisvárosban, hogy valóban Zénonnak, a filozófusnak nagyon is igaz van, amikor azt mondja, hogy ember-társaink körében élő »holtak társaságában élünk«.*” „*Világos valóban, hogy életünkben is már halottakkal társalkodunk...*” A következő bekezdésekben Jékely, Radnóti és Erdélyország lesznek a kulcsszavak és -nevek, és mögöttük a történelmi és személyes emlékek háttere. Néhány nappal később ezt írja naplójába: „*A mai napnak azt a címet adhatnám: egy délelőtti Drangalagban. Ezt*

a városnevet úgy találtam ki. [...] Nem nagy a különbség Drangalag és Pest-Buda között.” Hamarosan egy szatirikus „magyar vidéki, feketén nevető” eposz témája és koncepciója bontakozik ki Takáts drangalagi asszociációjából, meg is írja a petőfis és még inkább Arany János-i szellemű hosszú verset (A VISSZAVETT ALKOTMÁNY, AVAGY ÚJ NAGYIDAI ÁLMOK, 1950–1991).

Drangalag eleinte ironikus perspektívába kerül, a megfricskázott, „nyegle” kisvárost és vidékiséget jelenti. Később egyre tágasabb tartománnyá bővül, országos, sőt egyetemes méretet ölt, az egész világra kiterjedő kritikai tabló színterévé tágul. De nem a totális swifti világtagadásává. Takáts ismeri az emberi természet hibáit, rálát fajunk korlátaira, a teremtett világ tökéletlenségére. De a gyarló ember is kultúrát teremt, növényt, állatot nemesít, verset ír, szembeszáll az ösztönös természeti erővel: nemcsak lenyilazza a nála nagyobb vadállatot, hanem falfestmény, barlangrajz formájában meg is örökíti diadalát. Drangalag megőriz némi pejoratív árnyalatot, visszás élmények rossz emlékezetét, de a kellemetlenségekkel együtt járó létezés terepe, a sohasem tökéletes és boldogító, de elviselhető és elviselendő élet-tér szinonimája.

Neve és képzete a VALLOM A CSUKA ÉS TAJTÉK ALATT című vers tanúsága szerint W. B. Yeats emlékével fonódik össze. Ugyanitt szülőhónának és Múzsájának magasztalja Drangalagot, s hamarosan „tündéri lép”-nak nevezi, ahol alsószervi szűrrealisztikus vízében találkozik Szindbád–Krúdy, Platón és Berzsenyi: tájak, olvasmányok és archetípusok.

Cikluscímben az 1989-es KÖVÜL AZ IDŐ kötetben kerül elő Csú Fu alakja és jellemzése: Csú Fu ISMERETLEN VERSEIBŐL. „A költő neve irodalmi lexikonban nem szerepel. Szülőföldje Drangalag, amely Na Conxy Pánnal határos. Furcsa módon egy személyben mesterem és tanítványom is.” (145.) Csú Fu neve kínai és más keleti költőkére emlékeztet, Kosztolányi is fordította egy Tú Fu nevű, VIII. században élt „csüggedt öreg” úr verseit. Kosztolányit eleve Takáts Gyula Európán kívüli érdeklődésének és ihletkörének korai forrásai közé sorolhatjuk. Első kötetében szerepel a BALATONPARTON című vers, amely a kínai és japán világ és költészet kellékeihez hasonlítja Gulácsot meg a magyar tengert. Rabindranath Tagorét szólítja meg A GITANDZSALI CIKLUSBÓL versfüzére, Fülep Lajos, Várkonyi Nándor, Hamvas Béla ízlése, egyetemesen tágas fi-

lozófiai és művészeti érdeklődése hat rá, Szabó Lőrinc, Gulyás Pál, Jékely Zoltán, Weöres Sándor útmutatására vall, a prózaírók közül Krúdy, Németh László, Kodolányi ízlésével és esztétikai tájékozódásával rokon. A valóság több, mint a meglévő dolgok összessége, a hagyomány, az álom, a képzelet is hozzátartozik, s nem utolsósorban a jövő megtervezése, az emberi alkotás: írni a mézskövön, gyümölcsöt, szőlőt telepíteni, értelmes jelekkel gazdagítani egy üres füzetlapot. Ez már teremtés, Istenimitáció, a gondolkodó és munkálkodó embert a többi kreatúrától megkülönböztető hivatás és kiváltság.

Csú Fu ahhoz is elég bölcs, hogy belássa az emberi létezés határait, végességét. Megteremthetjük a HESPERIDÁK KERTJE hasonmását, magunk közé varázsolhatjuk a vesztett Édent, de nem birtokolhatjuk örökké; idővel meg kell tőle válnunk. Kalauzai ebben a fájdalmas felismerésben Horatius és Berzsenyi. Elementáris élményközösség fűzi a niklai remetéhez: nemcsak a verseiben, a betűiben, a kézírataiban otthonos, a bútorait, a tárgyi környezetét, háztáji valóságát is a magáéként ismeri, újratemetésekor a contját is megérintette. Személyes kapcsolatban van leszármazottaival, meghitt emberi érdeklődéssel és a tudós szakszerűségével gyűjtötte a Berzsenyi emléket idéző szájhagyományt. Hasonló figyelem és gondosság jellemzi népi és tájrajzi közleményeit (például a SOMOGYI PÁSZTORVILÁG címűt, 1986). Ezek egyikének előszavában írja: „A pásztorok szemünk előtt életformát váltottak. Öregjei, számadók és bojtárok mára már csak úgy emlékeznek vissza életükre, mint a volt-ra.” Takáts költészetének alapelveihez és egyik kulcsszavához is eligazítást ad ez a nyilatkozat: a kötetcímben is idézett „Völk” jelentésében egy tovatűnő világ életstílusának megőrzése, fölelevenítése is programként jelenik meg.

Túl a hetvenedik születésnapján, a nyolcvanas, kilencvenes években és azóta Takáts vállalkozó kedve, munkaereje és az elvégzendő feladatok sokaságától táplált szorgalma csöppet sem lankadt. Megjelentette összegyűjtött verseinek két hatalmas kötetét (1986, 1987). Esszét, emlékeztést, naplójegyzeteket adott ki, értékes levelek közlésével dokumentálta generációja, a HELYÉT KERESŐ NEMZEDÉK rangját és súlyát, sajtó alá rendezte néprajzi dolgozatait, gondoskodott a nála idősebb Martyn Ferenc és a fiatalabb Fodor András levélhagyatékának közreadásáról, több tanulmánykötetben tanú-

sította bölcelet, líra és rajz műzsai kapcsolata. A tárgy, a műfaj és a forma sokszínűsége nem takarhatja el ennek a világnézetnek és életstílusnak eredendő szerves egységét, amelyet olyan ars poeticát summázó kötetcímek emelnek ki, mint A HARMÓNIA KERESÉSE vagy a Berzsenyit idéző AZ IGAZI POÉZIS KERESÉSE. AZ „igazi poézis” jelzős szerkezet a HALIJK, MIKET MOND... kezdetű vers alcíméből való, a niklai költő valószínűleg utolsó verséből, amely nosztalgikus görögségesszéményével, „a szent poézis néma hatlyúját” búcsúztató melankóliájával Takáts költészettanának félreismerhetetlen előzménye és meghitt rokona. Most tárgyalt kései korszakára azonban legalább ennyire jellemző a kétsoros EMLÉKKÖNYVBÉ szentenciózus életbölcsessége, ellentétet párosító tömörsége: „Szeretet, Barátság, mint minden, mulandó, / De emlékezete, öröme állandó.”

KÖVÜL AZ IDŐ: nagyszerű kötet cím volt, és Takáts Gyula költészetének majdnem kerek évszám szerint két évtizeddel ezelőtt bekövetkezett fordulata tudatos felismerése és bejelentése. A kő képzete keményedést, szilárdulást jelez, az idő belátható véglegesedését. Az élményeket halmozó aktív lírai hős észreveszi, hogy szemlélődő, elmélkedő alakmásának kell átadnia a helyét. Emlékezetesen szép szerelmeket élt meg, és elhódított egy szőlőkertnyi világot a mészköves fennsíkból. Költői világképében Csokonaitól és Berzsenyitől Babitsig, Weöres Sándorig az átérző emlékezet kalauzolja, földrajzi, térbeli emlékezetében ugyanígy dúskál Kaposvártól Pécsig, Csöngétől Ravennáig, görög tájakig. Önmérséklet és intelligencia, tárgyi tudás és intuíció együtt jellemzi latinos szellemű életkultúráját.

A helyi színek kultiválásában, a nyers, káros, sátras, lápos, hordós és boros világ hagyományában otthonosabban érzi magát, mint a mézeskalács díszletek között. Yeats „*ősi kelta gael*” világa közelebb áll ízléséhez, mint Rilke finomsága és édessége. Ebből a nosztalgiából, a cicomátlan természetes élet áhításából születik meg Drangalag „*pozitív*”, utópikus képzete: Múza és szellemi otthon, gyümölcsfák, gondozott szőlők és jól kezelt borok, a hely szellemét, a vidék szépségét tovább sugárzó versek háttere és ihletője. Mint Berzsenyi, Csokonai és Arany János költészetében, Takátsban is spontán meggyőző erővel olvad össze elégius és ódai hang, „naturalizmus” és filozófiai

emelkedettség, vidékhez kötődés meg egyetemesség. Példaként álljon itt az Ó DRANGALAG, TÜNDÉRI LÁP.

*„Év vége... Krúdyt olvasol s Platont.
A hegyközségbe is kimész.
Levél helyett fehér a lomb
s kívül a hó... Pereg a mész...*

*Kilép az ajtón valaki.
A nagy görög talán maga,
vagy ő lenne Szindbád–Krúdy?
Deresen fénylik a haja.*

*Kocsink a hóban vár nyakig,
de lámpást gyújtott a bor.
Varjag jönnék s barátaink...
Didergőn fekete bokor*

*tágul az égen s idelent.
Olvasd csak, egyre-egyre több
és mintáik hozzák a végtelent,
s ahoza lépsz, nem is a föld,*

*mert ott, velük az igazi!
Ó Drangalag, tündéri lép
és nádasából Berzsenyi
bronz szárnyakkal kocsinkra száll...*”

Húszsoros nagy vers a nyolcvanas évekből. Életképszerű és önéletrajzi konkrétsággal mutatja be a keletkezés helyét, idejét, az ihlet kibontakozását. A tér és az idő megőrzi konkrét egyszerűségét, a látomás mégis kilép belőle, a végtelenségig tágul. A tájképben ott rejtezik a tavaszi-nyári lomb meg a téli hó évszakszimbolikáján messze túl az évmilliókkal előbb keletkezett mész pergésének kortalan metafizikája. Krúdy és Platón egyszerre olvasása fölidézi a deres haj képzetét, egyben a fényét és a napét is. A fekete bokor meg a sötét madarak látványát a bor gyújtotta lámpás fénye meghittan otthoniassá, patriarkálisan szelíddé változtatja. Ez a színeváltozás készíti elő és magyarázza meg a „*tündéri lép*” paradoxonát. Drangalagban, Krúdy, Platón és Berzsenyi társaságában már nem is érintjük a földet, tágulós és megcsépülő látványok között, zsenik magaslati világában röpdösünk.

A lép és a nádas történelmi-társadalmi rákfenék, bujkálások szimbóluma is volt a magyar irodalom- és kultúratörténetben. Takáts új-

raértelmezi a toposzt, Berzsenyi példája nyomán a fölszárnyalás lehetséges terepeként idézi elénk. Keserű tapasztalatok belátása találkozik a szemléletben a borúlátó szkepticizmuson áttörni akaró reménységgel. Jékely Zoltán és Weöres Sándor emlékéit idéző versben írja az erdélyi és a dunántúli szellemiség groteszken szép közösségéről, szemérmesen rejtegetett nemzeti elkötelezettségéről: „*És Enyed, Csöngye közt mocsárba, porba / versek, villogjatok föl a magyarokra...*” Ez nemzedéki hitvallás és büszke nyilatkozat a *Nyugat* még ma is gyakran apolitikusságban, társadalmi-nemzeti közömbösségben elmarasztalt szárnya nevében.

Az igazi költő egyik ismérve, hogy inkább választja az „átmenetiség” küzdelmét, a hangpróba kockázatát, mint az önismétlés, a bevált receptekhez igazodás kényelmét. Amikor Drangalag motívumára és Csú Fu alakmására rátalált, Takáts Gyula személyes válságot (válságokat) élhetett át. Kötetnyi verse, szonettciklusa szól egy nagy szerelem emlékeiről, a FEKETE FAGY: A GYÁS fájdalomról, a KEGYETLEN ZORD BIOLÓGIA röntgenképeiről. A Szabó Lőrinc-i elemény és a hozzá méltó műfaji-technikai fölkeszültség, ha nem is irracionális, de misztikus dimenzióval gazdagítja líráját. „*Csillagokon túli tájat*” emleget, „*mítoszibb szonetteket*” akar írni, amelyeket az álmok és emlékezet szőnek. „*Valami új és ismeretlen*” fölismerése és kifejezési vágya zaklatja. Titkok, néma jelek, regekörrök, Európán kívüli (de azért Somogy emlékéit is idéző) látomások ragadják el, sejtelmek és káprázatok csábítják. A Drangalag-metaphora összefoglalja és sűrítetten szimbolizálja ezt a másként csak terjengősen és bőbeszédűen körülrítható világképet és életérzést, amelyet a magány, a betegség és az öregedés, a halál előérzete kelthet az emberben élete vége közeledtével. De rejtélyes többlettudást is ajándékoz a túlélés nem mindig kívánt és örömteli tapasztalata: túlvilági párbeszédre ad alkalmat, siron túli üzeneteket tesz hallhatóvá, értelmet ad az egyedül eltöltött kései éveeknek. A költő üzenetet hall „*a mindentúli mappa angyalától*”, versét – szinte már helyette – „*tündöklő tollak*” írják, s ha egy álombeli havazást lát, Csú Fut „*a két sziklapon át*” már Drangalag viszi. Sugallatos vers: a szürrealista, halmozó képzetáradás vas-köz realizmusból és konkrét életrajzi emlékektől válik cáfolhatatlanul hitelessé: a sártorony, a „*szőlők, prések, romok között*” a „*mindentúli ég*”

havazása és Assisi szelleme dereng át, anyag és szellem egymásra vall. A szinesztéziás képzetek („*Fehér szavak s tapintva mind*”) világa fölött az ég fénye ragyog, a káprázatos színskála magától értetődően olvad át a vallásos áhitat atmoszférájába.

HOL IS A VOLT – kérdezi, bár a kérdőjelet nem teszi ki 2007-ben megjelent új versei címében Takáts Gyula. A Van, a Volt és a „mi lesz” talánya, emberi, filozófiai és költői kérdéseire keresi a választ. A konkrét érzékelésnek és az elvont gondolkodásnak Takátsra mindig jellemző összefonódó kettősége válik szemléletessé ezekben a versekben is. Az egykori létezés, a mai valóság és a rejtélyes, de fűrészhető jövő közötti különbség nyilvánvaló, de nem teljes: érintkezés, átfedés is van közöttük. Az emlékek közénk hozzák, élővé varázsolják az eltávozott halottakat, túlvilági álomszerű anticipációinkban magunk is eleven, reális létezőként szerepelünk. A létnek és a tudatnak ezek a kísérteties, de lelkiileg, szellemileg kivált idős korban aktualizálódó és fölerősödő paradoxonai foglalkoztatják Takáts Gyulát. A tűz empedoklészi őseleme és vallásokból ismert többjelentésű szimbolikája támad föl misztikusokéval rokon látomásában:

„*Alatta körben lángolnak a fák
és Csú Fu egyre följebb szorul.
Elhagyva áll alatta már a ház.
Ő építette s kérdezi: – Kinek? –
A láng viszi s a forró szikla.
– S a hegyen túl hová tovább? –
Néma a hegy... Hajtja a láng...*”

A kiűzetés motívuma, az emberi tragédia ismétlődik meg Takáts versében. És mégsem csak tragikus, nem is feltétlenül elégikus kicsengésűnek érezzük kései egzisztenciális költészetét. Háza és szűkebb környezete (jelképesen) odaveszhet, de világát ő teremtetten, és jogos öntudattal teszi föl a transzcendencia titkát faggató kérdést az út folytatásáról „*a hegyen túl*”. A filozófiai lírától nem várjuk el, hogy „megoldja” a végső nagy emberi problémákat. Vajda János beéri a kétely tudatosításával („*Óh, hátha úgy van, hátha úgy van?*”), Madách, Babits vívódó költeményei sem zárulnak egyértelmű megnyugtató feleletekkel. Takáts költészetének egyik vonulata is a „gondolkodó irodalomnak” ehhez a nagy hagyományú vonulatához csatlakozik.

Takáts Gyula Csú Fujának életformát, életrendet szabnak meg a napszakok. A kötet első versében olvassuk: „egy lepkeszárny / s az ég között / hallgatja, mit izen a fény...” E néhány sorban is azonnal föltűnik a színesztézia, a látvány és a hallás közötti korrespondencia. A vers azonban jóval többet sűrít magába ennél az impresszionista „izenetnél”. Kétszer is (nagy kezdőbetűvel) szerepel benne a Nap szó. A napfelkelte a természettel és az otthonos világgal való találkozás rituális alkalma Csú Fu számára; a látás, a hallás és a többi érzékelés révén ekkor fogadja be újra a világot, és adja át magát neki. S most már az átlényegülés és azonosulás misztériuma következik, a hófehér lapon a fény és a Nap szava íródik a költői ihlet diktátuma szerint. Egyedi módon hangsúlyozza Takáts, hogy az ő költői szolamába az elődökéi is belehangzik. Ányos, Daya s persze Berzsenyi is dúsitja a kórus zengését, de együtt recitál velük a Berzsenyivel rokonított Hölderlin, Csokonai és a kíméletlenül bíráló, majd engesztelve búcsúztató Kölcsey is. Egy nagy magyar és világirodalmi korszak rekonstrukciójában ez a panoráma és szintézis Weöres Sándor PSYCHÉ-jére emlékeztet.

A magyar klasszicizmus és korai romantika, az európai középkor és a biblikus ókor mennyi színe-virága tündököl föl benne (MERT NAGY ÜNNEP). Hatalmas ív rajzolódik ki ebben a rapszodiában Kosztolányi, Babits és Berzsenyi között, aztán Szent Ágoston, Szent Tamás és az őket megelőző „akkádok, zsidók, hettiták, / hinduk, zsidók, mitánniak” is az asszociáció körébe kerülnek. Húszéves kori olvasmányait rendezti itt egybe hetven-nyolcvan évvel később. Úgy rémlik, mintha tündéri ragyogásban egybeolvadnának a régi színek, hangulatok és verssorok, és élete nélkülözhetetlen kellékei és részletei, a szobrok és oszlopok között kibontja Csú „a legjobb borát...”. A vidék ünnepi hangulata, a játékos nagyotmondás parányi túlzása, az ifjúság szeretni való elbizakodottsága színezi a kortalan hasonmás derűjét, hiszen ő ifjúkorától ismerhette a nagy császárokat...

Takátshoz szinte egyformán közel áll a líra és a grafika, a toll és az ecset. Színek és árnyak, tapintás és gondolat egy tőről fakadnak nála, az érzékek és dimenziók összekeverednek. Fény és árny, magasság és mélység megkülönböztethetetlenül azonosul. A pincéjében ragyog a tölgy...

„Árnyékkal és gyökérrel üzen...
és pincéjébe nő az ég,
behálózva Csú
boltos pincefalát...”

Az ÉVEZREKET LAPOZVA ÁT költője az ősi barlangfestő mágiáját utánozza, a sziklafalra rajzolva írja, „amit a sziklába / ír az ég / s a mamut-talpú / Van izen...”. Szikláit és hordói közé hasonló jeleket ró, mint több tízezer évvel korábbi elődei.

Huszonkilenc versből áll az új kötet. Ciklusokra tagolását lehetne talán vitatni, hiszen az egység és a homogenitás legalább annyira jellemzi, mint az ízeltség és az összetettség. Az első és az utolsó vers egyaránt a költő hivatásáról szól: szemlélje és dicsérje Isten világát, a Nap ragyogását, a sugárzó fényt, és gyarapítsa, folytassa, mondja tovább „kedves költői mondatát”. A BARÁTAIMNAK, A HEGYRŐL szerzője hajnalban, napkeltekor lép ki háza ajtaján, az ÍGY ÉL TOVÁBB költője éjszaka fejezi be versét, „a kert fölött a hold” fénylő képletének szemléletével. Mindvégig ugyanaz a táj veszi körül: vulkáni kőzetek, sziklák közé telepített szőlő és pince, szérűk és berkek, távolabb zombék, mocsár, nádas és égerág, egy kerti asztal, rajta toll és fűzet; rusztikus életkép, napfényben föltündöklő pohár bor. Ezek a kellékek többek pusztán érzékletes dekorációnál: az élet szeretetét, az érzéki valóság megbecsülését tükrözik. Rába György joggal emlegeti Takátscsal kapcsolatban a „fölgerjedt” ének zenei műszavát, a diti-rambikus versmagatartást és „a tenyészet himnuszra méltó megéledését”.

Ennek a varázslatnak egyik összetevője a festői ihletettség. Nemcsak arról van szó, hogy Takáts műgyűjtőként szoros emberi, baráti kapcsolatot ápolt olyan kiváló magyar képzőművészekkel, mint Rippl-Rónai, Egy József, Martyn Ferenc és Würtz Ádám, hogy Fülep Lajos tanítványa és értelmezője volt, és elementáris Chagall-élményre hivatkozik. Pompás saját kezű rajzokkal illusztrálja szaktudományos műveit és egyik-másik gyönyörű verseskötnyvét (RAJZ ÉS LÍRA). Épp a Drangalag-korszak versei is tanúsíthatják, hogy milyen szoros kapcsolat lehet a konkrét műtörténeti stúdiumok meg az aktuális költői gyakorlat között. A részletező realizmust kerülő, a perspektívát jelképekben absztraháló, az időt a rügyben, a távlatot égi abroncsokban és küllőkben tetten érő szűk-

szavúság ősi keleti gondolkodásra vall, nem függetlenül Takáts búvárkodásától a régi japán és kínai képzőművészetben és ikonográfiában.

Színkezelésére nem mindig érvényes az absztrakcióhoz való vonzódásnak ez a jellemzése. Egy és Chagall asszociációi régi zöldet, „*lüktető lilákat*”, sárga szobát, piros szőrű cirkszi lovat idéznek föl, de már ez a tarkaság is a homályló emlékezetben, „*Az árnyék fénylő üszkében*” tűnik föl, inkább a múltra koncentrált elme kutatja a rózsaszín és a kék árnyalatát az egykori szírt „*bazalt falán*”. Az ÁRNYÉK ÜSZKIBE emlékezetesen szép vers, belőle származik a kötet címét alkotó sor is. A színek orgiája, a nagy koloristák emlékezte baljós, fonák értelmezést kap itt. Berzsenyi egyik nagy verse kapcsán jellemezte Horváth János a negatív festés költői dialektikáját. Takáts is az értékvesztés, a kiüresedés, a színtelenedés alakzatait sorolja. Az értékek megkérdőjeleződnek, cáfolatuk halmozódik.

Fodor András elemzése meggyőzően kiemelte a FAKUTYÁN, FÉNYBEN remekművű „*magyar szürrealizmusát*”. Takáts ma sem tagadja meg az egykori témát és motívumot, de versét radikálisan megrövidíti, komorrá hangszereli, és tragikus tónusúvá festi át: „*a zöld helyett / varjaktól sötét / égerfa áll*” az egykori berek tündérpartján. A túlsó part az élet végét, az elmúlást, a sötét magányt jelképezi. Csú Fu keze nem önsajnálataból és fontoskodásból válik súlyossá, sorai nem szentimentális egyénieskedés miatt válnak sötét árnyalatúvá. Alapérzése:

„*És keresve mindig csak tovább
a szállóskertjén át
vállat mintha érintené,
mint hogyha a halál...*”

Motívum- és szóismétlések (*sehol, sehol, jönnek, jönnek, csak azok, azok*), kérdőjelek, fokozások, rejtélyes, ritka szavak (*orrvitorta, rigász*), a színes és a sötét árnyalatok ellentétezése akkor is félreérthetlenné tennék az üzenetet, ha a könyörtelen fogalmi megnevezés elmaradna. Balladás hangszerelés jelenik meg ezekben a versekben; kihagyásos asszociációs versszerkezetek, Berzsenyit idéző képzetek és Arany jambikus, anapestikus ritmusai, Ady, Babits lapidaritása, elvont fogalmak érzékiesítése („*a Ván sziklaja*”, „*a nagy szűnyög világ*”, „*a láthatatlan*

Mind”, „*a Volt árnyéka*”). Minden konkrét és egyben szimbolikus: a rügyek, a kert, a magány, a poétika, a mértan. A szellemi materializálódik, az anyagi átszellemlül. Lehet, hogy minden nagy költészet titka ez, Takáts Gyula mindenestre megvalósítja és beteljesíti. Életműve ugyanakkor mást (többet) bizonyít, mint hogy vidéken is lehet jelentékeny művészetet, irodalmat teremteni. Példát mutat a provincializmus és a parcializmus különbségére, a tájegység szellemében gyökerező egyetemességre. Helyreállítja a genius loci méltóságát, illusztrálja Drangalag egyenrangúságát. Kaposvárról és Becsehegyről az egész világra nyílik kilátás, a vidék és a természet szeretete, védelme univerzális érték és érdek: a sivárság és az elidegenedés közérdekű ellenszere.

Csűrös Miklós

GAYA FILOLOGIA

Margócsy István: *Égi és földi virágzás tükre. Tanulmányok a magyar irodalmi kultuszokról Holnap Kiadó, 2007. 295 oldal, 2300 Ft*

Eörsi István verseiről írt kritikájának kezdetén (HAJÓVONTÁK,¹ 39–52.) Margócsy kicsit zavartan (de azért inkább csak színélve a zavartságot) arról elmélkedik, hogy amikor csak nehéz helyzetben találja magát, amikor egy olyan költőt kell értékelnie, aki, hála egészen rendkívüli teoretikus felkészültségének, saját maga pontosan meghatározta alkotásának a jellegét és a helyét. A továbbiakban aztán, hogy az ő egyik kedvec jelzőjét használjam, „*nagyvonalúan*” kivágja magát, amennyiben nem csak azt mutatja ki, milyen sokszorosan téved Eörsi fő-

¹ Ismertetésemben figyelembe veszem a szerző néhány más könyvét és egyik folyóirat-beszélgetését is. „NAGYON KOMOLY JÁTÉKOK”, Pesti Szalon, 1996; PETŐFI SÁNDOR. KÍSÉRLET, Korona Kiadó, 1999; HAJÓVONTÁK TALÁLKOZÁSA. TANULMÁNYOK, KRITIKÁK A MAI MAGYAR IRODALOMRÓL, Palatinus Kiadó, 2003; AZ ÖNÁLLÓSULT SZEMÜVEG (MÉNESI GÁBOR BESZÉLGÉTESEI), *Jelenkor*, 2008. február, 163–172. – Ezeknek a publikációknak az adatait a szövegben belül zárójelben, a cím egyik kulcsszavával adom meg.